

Dr Slavica Maksić¹ i Zoran Pavlović²
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
Institut društvenih nauka, Beograd
Srbija

UDK: 371.95
ISBN 978-86-7372-148-4, 17 (2012), p.525-538
Originalan naučni rad

VREDNOSNI PROFIL DRUŠTVENE ELITE U SRBIJI³

Rezime: Proučavanje vrednosnog profila srpske društvene elite značajno je zbog niza otežavajućih okolnosti u kojima se društvo nalazi, a od elite se očekuje da usmeri razvoj i napredak, inicirajući i izvodeći potrebne promene. U ovakvim okolnostima, postavlja se pitanje karakteristika srpske društvene elite, kao pokazatelja njenih mogućnosti da doprinese prevazilaženju postojećih kriza u zemlji. Istraživanje se sprovodi sa podacima iz četvrtog talasa Evropske studije vrednosti koja je u Srbiji rađena 2008. godine na reprezentativnom uzorku građana (N=1512). Poduzorak društvene elite čine najobrazovaniji i najimućniji ispitanici iz uzorka (N=77). Vrednosni profil analiziran je preko odnosa pojedinca prema najznačajnijim aspektima ličnog i društvenog života. Upoređivanje srpske društvene elite sa ostalim građanima potvrđuje da elitu karakterišu neka svojstva koja ukazuju na njenu vodeću ulogu u društvu i moć da tu ulogu vrši, ali te razlike nisu tako velike niti konzistentne kako je očekivano. Predstavnici elite izjavljuju da su srećniji i da su boljeg zdravstvenog stanja; oni više vrednuju posao, ali su im manje važni materijalni aspekti posla; tolerantniji su u pogledu dužnosti u porodici i manje su skloni da prihvate tradicionalnu podelu uloga; više su zainteresovani za politiku i politički su aktivniji od ostalih građana. Međutim, pri sudenju o temama koje bi se mogle svrstati u oblast morala, elita se neznatno razlikuje od ostalih građana. U završnom delu rada diskutovane su karakteristike nedovoljno diferenciranog vrednosnog profila srpske društvene elite u kontekstu njenog doprinosa održivom razvoju zemlje.

Ključne reči: Srbija, društvena elita, vrednosne orijentacije, Evropska studija vrednosti.

Uvod

Proučavanje vrednosnog profila srpske društvene elite na početku trećeg milenijuma značajno je zbog niza otežavajućih okolnosti u kojima se društvo nalazi (izdvajamo produženu

¹ smaksic@ipisr.org.rs

² pavlozoran@gmail.com

³ Članak predstavlja rezultat rada na projektima „Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije“ (br. 47008) i “Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup” (br. 47010), koje finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (2011-2014).

tranziciju i vraćanje na kapitalizam), a od elite se očekuje da usmeri razvoj i napredak, inicirajući i izvodeći potrebne promene. U naznačenom periodu, Srbija postaje samostalna država, osiromašena ratnim događanjima, sa posustalom ekonomijom i privredom, velikim brojem imigranata koji traže rešenje svojih egzistencijalnih problema, i velikim brojem emigranata. Veliki broj onih koji se iseljavaju iz zemlje čine visoko obrazovani mladi stručnjaci koji traže bolja radna mesta i stabilnije uslove života, što praktično znači gubitak najboljih kadrova i vodi ka sve skromnijoj ponudi radne snage na domaćem tržištu, u pogledu stručnosti i motivisanosti (Polovina & Pavlov, 2011). Sa druge strane, promena preovlađujućeg sistema vrednosti i dominantne političke kulture jedan je od najvažnijih preduslova konsolidacije nedavno uspostavljenog demokratskog političkog sistema, njegove dugoročne stabilnosti i funkcionalnosti, a tu je uloga elitnih slojeva društva od posebne važnosti. U ovakvim okolnostima, postavlja se pitanje vrednosnih usmerenja spske društvene elite, kao pokazatelja njenih mogućnosti da doprinese transformaciji društva u vrednosnom smislu.

Uloga elite u društvenom razvoju

Elitu čine pripadnici viših društvenih slojeva koji imaju vodeće ili upravljačke pozicije u društvu što im omogućuje da odlučuju o bitnim društvenim poslovima. U elitu se ulazi na osnovu društvenog položaja, bogatstva, privilegija, obrazovanja, prestiža, stila života, pri čemu pripadnost eliti ne podrazumeva superiornost ličnosti (Inđić, 1982). Nove strategijske elite u postsocijalističkim društvima u tranziciji vide se kao ključni akteri demokratskih promena, modernizacije i razvoja (Mitrović, 2010a). Međutim, glavna odlika tranzicije je reprodukcija elite državnog socijalizma. Pripadnici stare nomenklature i njihovi potomci zadržali su sve vodeće pozicije u privredi i politici (Đurković, 2010). U Srbiji se formira nova politička klasa post-komunizma koja je ideološki heterogena, ali socijalno-klasno homogena, i obuhvata bivše komunističke tehokrate, novu post-komunističku politokratiju i intelektualnu elitu, koja je kreator javnog mnjenja (Vukomanović, 2010).

Neki autori smatraju da je srpsko društvo u produženoj krizi i zbog nepostojanja socijalno odgovornog i istorijski potvrđenog vodstva (Knežević, 2010). Srpska nacionalna elita napušta nacionalne mitove i traga za novim nacionalnim

identitetom (Nenadić, 2010). Politička i društvena elita u srpskom društvu imaju problem diskontinuiteta i „fluktuirajućeg legitimiteta“: pojedinačne i parcijalne srpske elite imaju oskudan i nestabilan sastav i nisu sposobne da valjano vrše funkciju uspešnog vođenja društva (Cvetičanin, 2010). Sociološke analize ukazuju da Srbija ima nezrelu, nekompetentnu i neefikasnu elitu (Stanković, 2010). Politička elita (moćni) je oligarhijska, privredna elita (bogati) je špekulativna, a kulturna elita (prosvećeni, obrazovani i ugledni) je kalkulantska (Mitrović, 2010b). Ispitivanje obrazovnog profila političkih elita u državama nastalim iz bivših republika SFRJ otkriva da su interesno konstituisane i menadžerski opredeljene; čine ih visokoobrazovani ljudi sa značajnim političkim iskustvom i dopunskim edukativnim sadržajima različitih idejnih i političkih koncepcija (Bazić, 2010).

Zaključak ispitivanja vrednosnog sistema darovitih, kao potencijalne elite, ukazuje da je intelektualna elita relativno razjedinjena, sa minimumom strukturne integracije i relativno malim konsenzusom vrednosti (Đorđević, Gojkov i Stojanović, 2009). U sličnom tonu mogu se tumačiti rezultati ispitivanja o tome kakvu podršku društvena elita pruža razvoju određenih osobina kod dece (Pavlović i Maksić, 2011). U vreme kada je ljudska kreativnost postala najvažniji produktivni faktor (Fukujama, 2002), društvena elita Srbije je po vrednovanju dečije mašte kao preduslova za kasniju kreativnost slična evropskoj, ali kako nema značajniji politički uticaj niti je zainteresovana da ga ima, ova elita nema mogućnosti da podstakne širu podršku dečijoj mašti i kreativnosti u društvu.

Predmet interesovanja u ovom radu su stavovi društvene elite Srbije prema značajnim društvenim pitanjima i ličnim vrednostima. S obzirom na karakteristike srpske društvene elite na koja ukazuju napred navedena istraživanja, društvena elita se definiše preko dva bazična obeležja: visokog nivoa obrazovanja i visokog materijalnog statusa. Osnovni problem rada jeste da li se odnos društvene elite prema značajnim ličnim i društvenim pitanjima razlikuje od odnosa ostalih građana Srbije.

Podaci za analizu preuzeti su iz Evropske studije vrednosti⁴ koja je rađena 2008. godine na reprezentativnom uzorku građana Srbije (N=1512).

Poduzorak društvene elite (N=77) čine najobrazovaniji⁵ i naj imućniji⁶ ispitanici u uzorku, što predstavlja 5% ispitanika iz

⁴ <http://www.europeanvaluesstudy.eu>.

⁵ Fakultetsko obrazovanje i iznad toga.

uzorka građana Srbije. U grupi društvene elite značajno je više muškaraca (56%), nego što je to slučaj u ostatku populacije koja čini reprezentativni uzorak građana Srbije (47%). Nema značajnih razlika između prosečnog uzrasta društvene elite (47,37 godina) i ostatka populacije (48,49 godina). Skoro svi pripadnici društvene elite su zaposleni (samo 3% nije); tri četvrtine njih obavlja neki oblik upravljačkih delatnosti, dok je u opštoj populaciji taj broj znatno manji (23%). Većina predstavnika elite je u braku (78%) i ima decu (80%).

Vrednosni profil društvene elite i ostatka populacije analiziran je preko odnosa prema različitim aspektima ličnog i društvenog života, odabranih iz navedenog istraživanja: vrednovanje različitih aspekata života, subjektivno blagostanje, percepcija zdravstvenog stanja, interpersonalno poverenje, važnost pojedinih aspekata posla i slobodnog vremena, moralne vrednosti, odnos prema braku i porodičnim odnosima, političko interesovanje i aktivizam, odnos prema opštim principima slobode i jednakosti i neki pokazatelji socijalne uključenosti.

Od ispitanika je traženo na da četvorostepenoj skali (od „veoma važno“ do „potpuno nevažno“) proceni značaj posla, porodice, prijatelja i poznanika, slobodnog vremena, politike i religije u životu. Ispitanik je procenjivao koliko je srećan (četvorostepena skala), kako percipira svoje zdravstveno stanje (petostepena skala), koliko je zadovoljan i koliko kontrolu ima nad svojim životom (u oba slučaja procena na skali od 1 do 10).

Interpersonalno poverenje je procenjivano na osnovu stepena slaganja (od 1 do 10) ispitanika sa tvrdnjama o tome da je većina ljudi poštena, da bi pomogli drugima i da se većini ljudi može verovati.

Važnost različitih aspekata posla - dobra plata, sigurnost radnog mesta, prijatni saradnici, upoznavanje, samoinicijativnost, zanimljiv posao, učešće u odlučivanju – ispitivana je putem dihotomnih izbora ispitanika (jeste-nije važno), dok je preferencija načina provođenja slobodnog vremena, ispitivana preko stepena važnosti različitih aktivnosti koje se tom prilikom upražnjavaju (druženje s dragim ljudima, opuštanje, raditi ono što želiš, učiti nešto novo).

⁶ Četiri najviša opsega na standardizovanoj dvanaestostepenoj skali primanja. Nivo primanja iskazan je skalom od 12 opsega (najniži opseg ispod 6,000 dinara mesečno, najviši preko 120,000 mesečno). Elitom su smatrani ispitanici koji se nalaze u nekoj od četiri najviše dohodovne kategorije i to su u ovom slučaju svi čiji mesečni prihodi iznose više od 64,000 dinara.

Odnos prema braku i porodici ispitivan je većim brojem tvrdnji različitog formata: preko stepena slaganja iskazanog na četvorostepenim skalama Likertovog tipa o tradicionalnoj ulozi žene (da uloga domaćice može ispuniti ženu kao i posao za platu, jednakom doprinosu supružnika prihodima domaćinstva i njihovoj jednakoj odgovornosti prema kući i deci) ili dihotomnim tvrdnjama (slaže se/ne slaže se) o tome da li je brak zastarela institucija, kakve su obaveze roditelja prema deci i dece prema roditeljima, i koje osobine dete treba da razvije u porodici (poslušnost, nezavisnost, tolerancija, maštovitost).

Politička interesovanja merena su na četvorostepenoj skali (od „veoma me zanima“ do „uopšte me ne zanima“), dok je politički aktivizam iskazan brojem različitih oblika aktivnosti u kojima je ispitanik učestvovao (potpisivanje peticije, učešće u bojkotima, demonstracijama i štrajkovima). Svojevrna socijalna uključenosti ili spremnost na društveni aktivizam ispitivana je preko stepena slaganja sa tvrdnjom da bi ljudi trebalo da gledaju svoja posla i da ih preterano ne zanima šta drugi rade ili govore.

Odnos prema vrednosno-moralnim dilemama i kontroverzama ispitivan je tako što se ispitanik izjašnjavao o načelima dobra i zla, odnosu principa slobode i jednakosti, kao i odobravanju utaje poreza, primanja mita na radnom mestu, eutanaziji i homoseksualnosti. U ove svrhe korišćena je desetostepena skala (od „nikad“ do „uvek“).

Značajnost razlika između grupe društvene elita i ostatka građana merena je pomoću t-testa ili hi-kvadrat testa (u zavisnosti od prirode mera kojima se raspolagalo za određene varijable).

Poređenje vrednosnih orijentacija društvene elite sa vrednosnim orijentacijama ostalih građana Srbije

U okviru vrednovanja najvažnijih aspekata života utvrđena je samo jedna statistički značajna razlika: posao je važniji predstavnicima društvene elite nego ostalim građanima Srbije (Tabela 1). U vrednovanju porodice, druženja, slobodnog vremena, politike i religije, nema statistički značajnih razlika između društvene elite i ostalih građana. Razlika u odnosu prema poslu može se pripisati većoj profesionalnoj usmerenosti društvene elite, koja onda i više vrednuje taj aspekt života. Predstavnici društvene elite su, prema sopstvenom tvrđenju, srećniji i boljeg su zdravstvenog stanja od ostatka građana u Srbiji. Neobično je da elita nije i zadovoljnija životom u odnosu na ostale građane. Nema

značajne razlike ni u proceni dve upoređene grupe u pogledu toga u kojoj meri imaju kontrolu nad svojim životom.

Predstavnici društvene elite na sličan način kao i ostali građani procenjuju ljude oko sebe: 16% predstavnika elite i 12% ostalih građana smatra da se većini ljudi može verovati. Takođe, građani Srbije nisu manje (ne)poverljiviji ili skloniji da druge ljude procenjuju kao manje ili više altruistične u poređenju sa predstavnicima društvene elite. Podaci navode na zaključak da su građani Srbije nepoverljivi i da se društvena elita u sferi interpersonalnih relacija ponaša, ili bar izjašnjava, kao što to čine ostali građani Srbije.

Tabela 1: Odnos pripadnika društvene elite i ostalih građana prema različitim aspektima života (M, značajnost)

		Ostali građani	Društvena elita	Značajnost
Važnost u životu	Posao	3.48	3.67	t (1464) = -2.35, p<.05
	Porodica	3.85	3.91	t (1472) = -1.27, p<.20
	Prijatelji i poznanici	3.37	3.45	t (1472) = -1.20, p<.23
	Slobodno vreme	3.20	3.18	t (1452) = .238, p<.81
	Politika	2.08	2.26	t (1457) = -1.78, p<.07
	Religija	2.86	2.78	t (1449) = .937, p<.34
Subjektivno blagostanje	Sreća	2.84	3.02	t (1452) = -2.15, p<.05
	Zadovoljstvo životom	6.80	7.26	t (1467) = -1.57, p<.11
	Zdravstveno stanje	3.46	3.81	t (1471) = -3.03, p<.01
	Osećaj kontrole nad životom	6.91	7.14	t (1450) = -.823, p<.41
Interpersonalno poverenje	Većini ljudi se može verovati	12%	16%	$\chi^2(1) = 1.39, p<.23$
	Većina ljudi je poštena	4.91	5.11	t (1446) = -.645, p<.51
	Većina ljudi se trudi da pomogne drugima	3.98	3.99	t (1468) = -.035, p<.97

Dalje ispitivanje otkriva razlike u vezi sa nekim karakteristikama posla koje se smatraju bitnim: elita manje vrednuje materijalne aspekte posla – visinu zarade i sigurnost posla (Tabela 2). Eliti je manje važno upoznavanje sa drugim ljudima

koje posao omogućava. Neočekivano, razlike u pogledu vrednovanja inicijative na radnom mestu, zanimljivosti posla i učešća u odlučivanju nisu značajne. Može se pretpostaviti da društvena elita manje vrednuje materijalne aspekte jer nije tako egzistencijalno ili materijalno ugrožena kao što su ostali slojevi društva. S druge strane, nezainteresovanost elite za aspekte koji omogućavaju liderstvo, samoaktualizaciju i kreativnost, dovodi u sumnju njenu autentičnost i moć da vrši svoju društvenu ulogu, a pobrojane karakteristike kao kriterijume selekcije i regrutacije elita.

Kao što većina razlika u preferenciji različitih aspekata posla između društvene elite i ostalih građana Srbije nije statistički značajna, ni razlike u pogledu preferiranih načina provođenja slobodnog vremena nisu statistički značajne (Tabela 2). Može se pretpostaviti da društvena elita provodi svoje slobodno vreme na sličan način kao i ostali građani. Druženje sa drugim ljudima, opuštanje, učenje novog ili bavljenje željenim oblicima aktivnosti su aktivnosti koje su kod dve grupe ispitanika zastupljene u jednakoj meri. Očekivali bismo da se u okviru slobodnog vremena društvene elite mogu jasnije uočiti njena saznanja i kulturna interesovanja. Zašto nije tako može se objašnjavati pretpostavkom da elita nema očekivana interesovanja ili načine da ih zadovolji. Kultura je postala razbibriga i zabava, a uvođenje tržišnih principa, deregulacija kulture i liberalizacija prohteva doveli su do poraza kulturne elite (Stanković, 2010).

Tabela 2: Odnos pripadnika društvene elite i ostalih građana prema različitim aspektima posla i slobodnog vremena (% , M, značajnost)

		Ostali građani	Društvena elita	Značajnost
Važnost za posao*	Dobra plata	91%	82%	$\chi^2 (1) = 7.25, p < .01$
	Sigurnost posla	84%	65%	$\chi^2 (1) = 17.51, p < .01$
	Prijatni saradnici	71%	71%	$\chi^2 (1) = .020, p < .88$
	Upoznavanje ljudi	51%	39%	$\chi^2 (1) = 4.48, p < .05$
	Inicijativa	45%	53%	$\chi^2 (1) = 1.65, p < .19$
	Zanimljivost posla	70%	66%	$\chi^2 (1) = .532, p < .46$
	Učešće u donošenju odluka	45%	47%	$\chi^2 (1) = .055, p < .81$
Slobodno vreme	Druženje s dragim ljudima	3.53	3.45	$t (1476) = 1.27, p < .20$
	Opuštanje	3.41	3.41	$t (1470) = -.012, p < .99$
	Raditi ono što neko želi	3.57	3.57	$t (1472) = -.101, p < .92$
	Učiti nešto novo	3.22	3.38	$t (1456) = -1.88, p < .06$

*Procenti se odnose na broj ispitanika koji odgovarajuću karakteristiku smatraju važnom.

Ispitivanje ukazuje na male razlike između društvene elite i ostalih građana u odnosu prema porodici i braku (Tabela 3). Predstavnici društvene elite su tolerantniji u pogledu dužnosti u paru roditelj-deca: bliže im je mišljenje da se u bilo kom smeru tog odnosa poštovanje i briga moraju zaslužiti (49% društvene elite i 67% ostalih građana prihvata apsolutne porodične dužnosti). Društvena elita je manje sklona da prihvati neke elemente tradicionalne podele uloga, kao što je uloga domaćice za ženu. Ali, elita kao i ostali građani vidi doprinos supružnika prihodima domaćinstva i odgovornost prema kući i deci. Manji broj pripadnika društvene elite (18%), kao i ostalih građana (17%) smatra da je brak prevaziđena institucija.

Tabela 3: Odnos pripadnika društvene elite i ostalih građana prema braku i porodičnim odnosima (M, %, značajnost)

	Ostali građani	Društvena elita	Značajnost
Uloga domaćice može da ispunjava ženu isto kao i posao za platu	2.58	2.37	t (1405) = 1.98, p<.05
I muž i žena treba da doprinose prihodima domaćinstva	3.39	3.47	t (1456) = -1.08, p<.27
Muškarci bi trebalo da budu jednako odgovorni prema kući i deci kao i žene	3.42	3.39	t (1468) = .399, p<.69
Brak je prevaziđena institucija	17%	18%	$\chi^2 (1) = .154$, p<.69
Tolerancije kao osobina deteta	58%	59%	$\chi^2 (1) = .060$, p<.80
Poslušnost kao osobina deteta	35%	32%	$\chi^2 (1) = .471$, p<.49
Nezavisnost kao osobina deteta	36%	42%	$\chi^2 (1) = 1.30$, p<.25
Maštovitost kao osobina deteta	13%	13%	$\chi^2 (1) = .001$, p<.99
Apsolutne porodične dužnosti	67%	49%	$\chi^2 (2) = 7.54$, p<.05

*Procenti se odnose na broj ispitanika koji se slažu sa tvrdnjama ili odgovarajuću karakteristiku smatraju važnom.

Razlike u preferiranom vaspitnom stilu između društvene elite i ostalih građana praktično ne postoje: obe grupe na sličan način vrednuju podsticanje tolerancije, poslušnosti, nezavisnosti i maštovitosti kod dece. Ovaj nalaz ima posebnu važnost jer bi

analizirani indikatori mogli biti shvaćeni kao pokazatelji svojevrstne modernističke orijentacije koja je u kontekstu neophodnosti daljih društvenih promena jedna od najrelevantnijih vrednosnih orijentacija jer u njenoj suštini leži pozitivan odnos prema (daljim) društvenim promenama (u najširem smislu). Stoga nalaz da pripadnici društvene elite nisu u većem stepenu modernistički orijentisani, ne samo da je u suprotnosti sa očekivanjima i ranijim empirijskim istraživanjima (npr. Pantić, 2003), već ima izuzetnu važnost sa stanovišta predmeta ovo rada.

Predstavnici elite više su zainteresovani za politiku i, u proseku, učestvovali su u više oblika političke participacije od ostalih građana Srbije (Tabela 4). Takođe, u grupi društvene elite je potencijal za društveno angažovanje, čini se, izraženiji jer je ostatak građana više sklon da „gleda svoja posla“. Ovo bi mogao biti pokazatelj bliske veze društvene i političke elite, u smislu da se ova druga regrutuje iz ove prve, ali neki raniji nalazi upućuju na oprez u izvođenju takvih zaključaka na osnovu „apsolutnih“ vrednosti određenih indikatora. Srpska društvena elita možda jeste politički uključena od ostalih građana, ali je, komparativno posmatrano, uglavnom politički apatična i pasivna, što može predstavljati krupnu prepreku u ostvarivanju većeg uticaja društvene elite na tokove društveno-političkih zbivanja (Pavlović i Maksić, 2009). Društvena elita ima jednak odnos prema opštim principima slobode i jednakosti kao i ostali građani (u obe grupe po 53% ispitanika smatra da su sloboda i jednakost jednako važne).

Tabela 4: Političko interesovanje, politički aktivizam i socijalna uključenost pripadnika društvene elite i ostalih građana (% , M, značajnost)

		Ostatak građana	Društvena elita	Značajnost
Politika i socijalna uključenost	Interesovanje za politiku	2.13	2.57	t (1475) = -3.93, p<.01
	Intenzitet političkog aktivizma	.50	1.14	t (1197) = -4.60, p<.01
	Sloboda pre jednakosti*	53%	53%	χ^2 (1) = .331, p<.84
	Ljudi bi trebalo da gledaju svoja posla i da ih ne zanima šta drugi rade	3.80	3.48	t (1447) = 2.54, p<.05

*Procenti se odnose na broj ispitanika koji slobodu smatraju važnijom od jednakosti.

Pri suđenju o temama koje bi se mogle svrstati u oblast morala, gotovo da nema značajnih razlika između predstavnika

društvene elite i ostalih građana (Tabela 5). Obe grupe zalažu se u jednakoj meri za poštovanje zakona i jednako (ne) insistiraju na apsolutističkim moralnim načelima. Većina iz obe grupe ne prihvata da postoje jasna načela o tome šta je dobro, a šta zlo. Značajna razlika pojavljuje se u okviru odnosa prema kontroverznim temama samo u vezi sa stepenom odobravanja eutanazije (koja je u grupi društvene elite više prihvaćena), ali u preostalim slučajevima (utaja poreza, primanje mita, odobravanje homoseksualnosti) razlike nisu statistički značajne. Na osnovu prikupljenih podataka može se zaključiti da društvena elita o analiziranim vrednosno-moralnim dilemama ne sudi drugačije od ostalih građana. Posebno iznenađuje odsustvo značajnih razlika tamo gde su se one mogle očekivati, a koje bi mogle implicirati više nivoe tolerancije i liberalizma u grupi društvene elite (npr. odnos prema homoseksualnosti).

Tabela 5: Odnos pripadnika društvene elite i ostalih građana prema nekim vrednosno-moralnim dilemama (% , M, značajnost)

	Ostatak građana	Društvena elita	Značajnost
U redu je utajiti porez	1.80	1.59	t (1448) = .944, p<.34
Moral U redu je primiti mito	1.45	1.34	t (1461) = .697, p<.48
Odobranje homoseksualnosti	1.79	2.16	t (1447) = -1.61, p<.10
Odobranje eutanazije	3.51	4.56	t (1387) = -2.76, p<.01
Postoje potpuno jasna načela o tome šta je dobro a šta zlo*	39%	37%	χ^2 (1) = .259, p<.87

*Procenti se odnose na broj ispitanika koji se slažu sa navedenom tvrdnjom.

U celini posmatrano, poređenje srpske društvene elite sa ostalim građanima potvrđuje da elitu karakterišu neka svojstva koja ukazuju na njenu vodeću ulogu u društvu i moć da tu ulogu vrši, ali te razlike nisu tako velike niti konzistentne kako je očekivano. Predstavnici društvene elite izjavljuju da više vrednuju posao, da su srećniji i da su boljeg zdravstvenog stanja; manje su im važni materijalni aspekti posla; tolerantniji su u pogledu dužnosti u porodici i manje su skloni da prihvate tradicionalnu podelu uloga; više su zainteresovani za politiku i politički su aktivniji. Međutim, pri suđenju o temama koje bi se mogle svrstati u oblast morala, elita se malo razlikuje od ostalih građana. Na osnovu karakteristika koje su utvrđene u ovom ispitivanju, vrednosni profil društvene

elite može se opisati kao neizdiferenciran. Dobijeni podaci su u skladu sa nalazima ranijih istraživanja o karakteristikama elitnih slojeva srpskog društva na osnovu kojih su elite okarakterisane kao nautentične, nezrele, nekompetentne, neefikasne, sa relativno malim konsenzusom vrednosti (npr. Mitrović, 2010a; Stanković, 2010; Cvetičanin, 2010; Đorđević, Gojkov i Stojanović, 2009). Objašnjenje toga zašto društvena elita Srbije nije u većoj meri samosvesnija i naprednija mora se tražiti u kontekstu tranzicije i drugih, aktuelnih nepovoljnih društvenih kretanja.

Zaključak

Na osnovu podataka o odnosu prema značajnim ličnim i društvenim pitanjima, može se zaključiti da srpska društvena elita ima neizdiferenciran vrednosni profil, pošto sličnosti između društvene elite i ostalih slojeva društva nadvladavaju razlike koje između njih postoje. Ako stvari stoje tako, postavlja se pitanje da li je ono što odlikuje društvenu elitu u Srbiji danas dovoljno da bude snaga koje će pomoći zemlji da izađe iz krize i pokrene pozitivan razvoj ekonomije, privrede, kao i proces promene preovlađujućih vrednosti društva. Srbija beleži višedecenijsku kontinuiranu migraciju najsposobnijih mladih stručnjaka iz zemlje. S druge strane, oni koji čine elitu ne uspevaju da dođu do radnih mesta gde bi mogli da angažuju svoje kapacitete jer je takva nezaposlenost da se ljudi zapošljavaju preko veze, za dobru platu u dobroj firmi, a imaju manje mogućnosti da traže i nađu radna mesta gde bi bili kreativni i dali društveno značajne doprinose. Društvena elita se snalazi kako zna i ume, što za posledicu ima gubljenje nekih bitnih svojstava elite koja bi mogla da vode u društveni napredak.

Srpska društvena elita formirana je u vremenu velike društvene krize, koju karakteriše ubrzani ritam pristupa elitama, proboj režimski podobnih i slično, i sa tim povezana obeležja, kao što su nekompetentnost, razjedinjenost, lokalizam elite (Tripković i Tripković, 2008). Specifični načini regrutovanja elite i njena bitna obeležja predstavljaju velike prepreke modernizaciji zemlje i njenoj unutrašnjoj i spoljašnjoj integraciji. Sticanje diplome i bogatstva pod sumnjivim okolnostima i „preko noći“ ne samo da dovodi u pitanje uobičajene kriterijume selekcije elite (poput materijalnog statusa ili obrazovnog nivoa), već i razumljivo nije praćeno odgovarajućim sistemima uverenja kojima uvećanje, pre svega obrazovnog kapitala, uobičajeno vodi. Moglo bi se u skladu sa tim reći da društvena elita, barem u značenju koje ona ima u ovom

radu, nije nužno i intelektualna, autonomna kulturno-duhovna elita koja bi bila izvor i postavljala standardne vrednosnog preobražaja društva na putu ka punoj konsolidaciji demokratije.

Prema nekim uticajnijim gledištima, elite imaju presudnu ulogu na to šta obični ljudi misle o određenim temama (Zaller, 1992), a posebna kategorija društvene elite na izvestan način vodi i opštu populaciju kroz različite oblike kreiranja mnjenja (Rusciano *et al.*, 1998). Ovo je posebno važno u tranzitivnim stanjima, kroz koje prolazi i srpsko društvo, gde brz i turbulentan period društvenih promena nužno vodi nefunkcionalnosti starih i prevaziđenih, ali i tek delimičnom usvajanju novih, adaptivnijih vrednosnih uverenja i gde se vrednosna anomija i praznina najlakše prevazilazi uz pomoć efikasnih poruka koje dolaze od strane elitnih slojeva društva. Međutim, ako elite ponavljaju ono što građani i sami misle, proces se dodatno komplikuje i otežava, a dinamika društvenih promena postaje usporena i zakočena. Izazov pred kojim se Srbija nalazi je kako ojačati društvenu elitu koja će voditi razvoj društva, omogućiti stabilizaciju društvenih institucija i procesa, povećanje standarda stanovništva i opšteg blagostanja što većeg broja građana. Mogući pravci razvoja idu ka određivanju legitimne elite i nacionalnih ciljeva održivog razvoja.

Korišćena literatura:

- Bazić, J. (2010). Političke elite u državama nastalim iz bivših republika SFRJ – obrazovni profil, *Nacionalni interes*, 6(3), 367-388.
- Cvetičanin, N. (2010). Proces konstituisanja političke i društvene elite u srpskom društvu – problem diskontinuiteta i „fluktuirajućeg legitimiteta“, *Nacionalni interes*, 6(3), 107-146.
- Đorđević, B., G. Gojkov i A. Stojanović (2009). Vrednosti potencijalne društvene elite, u: G. Gojkov (ur.), *Daroviti i društvena elita* (144-165). Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“.
- Đurković, M. (2010). Tranzicija bez transformacije ili kako je u Srbiji od nomenklature nastala elita, *Nacionalni interes*, 6(3), 307-328.
- Fukujama, F. (2002): *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Indić, T. (1982). *Sociološki leksikon*, Beograd: Savremena administracija.
- Knežević, M. (2010). Deetatizovanje i dekadencija, *Nacionalni interes*, 6(3), 171-221.
- Mitrović, Lj. (2010a). Nova buržoazija i njena elita u društvu perifernog kapitalizma, *Nacionalni interes*, 6(3), 249-270.
- Mitrović, M. (2010b). Razaranje društva i nove srpske elite,

- Nacionalni interes*, 6(3), 147-170.
- Nenadić, M. (2010). Mondijalističke elite i nacionalni identitet u doba tranzicije (globalizacije), *Nacionalni interes*, 6(3), 223-248.
 - Pantić, D. (2003). Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisanja u Srbiji, u: Komšić, J. i sar., *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji* (95-128). Beograd: Institut društvenih nauka.
 - Pavlović, Z. i S. Maksić (2009). Odnos srpske društvene elite prema dečijoj mašti i kreativnosti. Zbornik *Daroviti i društvena elita* (str. 425-439). Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihajlo Palov“.
 - Polovina, N. i T. Pavlov (ur.) (2011). *Mobility and emigration of professionals, Personal and social gains and losses*. Belgrade: Group 484 & The Institute for Educational Research.
 - Rusciano, F. L., R. Fiske-Rusciano, B. Ebo, S. A. Hernandez and J. C. Pollock (1998): *World Opinion and the Emerging International Order*. London: Praeger.
 - Stanković, V. (2010). Društvena elita u Srbiji – preobražaj i prohodnost u poslednjih dvadeset godina, *Nacionalni interes*, 6(3), 469-490.
 - Tripković, M. i G. Tripković (2008). Zakasnela tranzicija u Srbiji i (ne)mogućnost „opamećivanja” srpskih elita, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 124, 7-30.
 - Vukomanović, D. (2010). Transformacija ekonomskog i političkog kapitala elita u post-komunizmu, *Nacionalni interes*, 6(3), 81-106.
 - Zaller, J. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.

Slavica Maksić, PhD and Zoran Pavlović, M.A.

Institute for Educational Research, Belgrade, Serbia

Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia

E-mail: smaksic@ipisr.org.rs pavlozoran@gmail.com

VALUE PROFILE OF THE SOCIAL ELITE IN SERBIA

Studying of value profile of the Serbian social elite is very significant because of a number of aggravating circumstances the society is facing, while the elite is expected to direct the development and progress by initiating and performing the necessary changes. In such circumstances, there arises the question of the characteristics of the Serbian social elite, as an indicator of its possibility to contribute to the overcoming of the existing crises in the country. The research is conducted on the data collected in the fourth wave of the European Value Survey, conducted in 2008 (N=1512). The subsample of social elite was formed based on the combination of educational and financial status and comprised the most educated and the richest respondents from the sample (N=77). The value profile was analysed through individual's relation towards the most important aspects of personal and social life. Elite representatives declare themselves as happier and of better health condition; they value work more, but find financial work aspects less important than

other citizens; they are more tolerant with respect to duties in the family and less inclined to accept some elements of traditional role division; they are more interested in politics and more politically active. However, elite is slightly different from other citizens when judging about the topics that could be classified in the field of morality. The concluding part of the paper discusses the characteristics of insufficiently differentiated value profile of the Serbian social elite in the context of its contribution to the sustainable development of the country.

Key words: Serbia, social elite, value orientations, European Value Survey.

